

kedő jelentősége volt. A kitűnő tanulmányok új megvilágításba helyeznek régen vitatott problémákat, új eredményeket hoznak, vagy legalábbis nyílt vitára bocsátják feltételezéseiket. Így mindjárt izgalmas kérdés Székesfehérvár nevének eredete. Györffy György (*Székesfehérvár feltűnése a történeti forrásokban*) érdekes magyarzata szerint a fehér szín az uralkodóra jellemző fejlettebb építkezés jele, amennyiben fehérre meszelték a kötemplomok falát; Horváth János (*Székesfehérvár korai történetének néhány kérdése az írásos források alapján*) a krónikások tanvallomásainak és nyelvészeti eredményeknek összevetésével szellemesen és sokoldalúan érvel amellett, hogy a város a „fehér” magyarok szálláshelyének neve volt, a fehér szín másodlagosan előkelőbb rangot is jelölhetett, s a többi Fehér-összetételű helységnév keletkezésében helyet ad ennek az előkelőségnek kiemelését célzó törekvéseknek, a templom fehér fala mellett szóló érveknek is. Bónis György (*Székesfehérvár az Árpádház székhelye*) nemzetközi és hazai jogtörténeti tanulságok alapján kivédhetlenül megcáfolja azokat a nézeteket, melyek szerint Székesfehérvár egy időben az ország fővárosa lett volna; Árpád vezér első szálláshelye a királyi család szakrális székhelye volt csupán, de a vándorló államháztartás korában nem sikerült állandó intézményeket magához kötnie. Horváth János fenti tanulmánya második részében István király legendáinak elemzése alapján jut hasonló eredményre egyházjogi tanulságok figyelembevételével.

A kötetben előkelő helyet foglalnak el a Székesfehérvár régészeti, etnográfiai és művészettörténeti kérdéseivel foglalkozó tanulmányok. Kralovánzsky Alán a város kialakulásával foglalkozó tanulmányában ad hangot annak az igénynek, amely ezt a sorozatot is létrehozta: a város kialakulásának 1000. évfordulóját kell a kutatóknak méltó munkával előkészíteniük. Másik cikkében (*Székesfehérvár X—XI. századi településtörténeti kérdései*) arra az eredményre jut, hogy a város a korabeli fejlődési fok színvonalához simuló, de kiemelkedő jelentőségű település volt. Mindkét tanulmányt gazdagon díszítik a rajzok. Nemeskéri Jánossal együtt írt cikkéből pontos statisztikai levezetések alapján megtudjuk, hogy a városnak, peremterületeivel együtt, átlag 3690 lakosa volt (*Székesfehérvár becsült népessége a X—XI. századokban*). Fügedi Erik szerint (*Székesfehérvár korai története a város alaprajzában*) Géza fejedelem korában a város kis kiterjedésű fejedelmi központ, feladata egy fontos útkereszteződés védelme. Kozák Károly *A székesfehérvári királyi bazilika legkorábbi építkezési korszakával foglalkozik*, Kovács Éva a bazilika XI. századi kincseiről

ír, s jut sok érdekes új eredményre többek közt a magyar korona keletkezésével kapcsolatban. Inkább Veszprémet érinti Németh Péter tanulmánya (*Az első magyar egyházmegye kialakulásának kérdéséhez*). A kötet legterjedelmesebb dolgozata Vajay Szabolcsnak német nyelven már megjelent, új eredményekkel kibővített tanulmánya: *Géza nagyfejedelem és családja*. Részletes eligazítást nyújt a királyi család genealógiai kérdéseiben, és az egyes családtagok azonosításában számos új eredményre jut; érveinek alaposágát igen bő jegyzetanyag támasztja alá. Örömmel üdvözljük, s a szerzővel együtt szintén követendőnek tartjuk azt a tudóshoz méltó eljárást, hogy mindazon ponton, ahol a lektorral nem ért egyet, a lektor nézetét lábjegyzetben közli. A tanulmányból bizonyossá válik, hogy a középkoron át örökített szelíd kép Gézáról és Istvánról nem felel meg a valóságnak; Vajay Tóth Zoltán nézetéhez csatlakozik, amennyiben Gézát tekintni az állam igazi alapvetőjének. — Mindegyik tanulmányt német nyelvű összefoglaló követi.

Kurcz Ágnes

Lukács, Ladislaus—Polgar, Ladislaus: Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis olim Corona Hungarica Unitis II. 1571—1580. Romae, 1965. Typogr. Pont. Univ. Gregoriana. 549 p.

Folyóiratunk előbbi számában ismertettük a jezsuita rend Római Levéltára (Archivum Romanum Societatis Jesu, röviden: ARSI) olyan okleveleit, melyek a történeti Magyarországgal kapcsolatosak, és jórészüik mindeddig ismeretlen. A nagy figyelmet keltő anyag a kiadványsorozat első köteteként látott napvilágot. Folyóiratunkban most számot adhatunk a sorozat második kötetéről is. A bevezetés a II. kötet tartalmáról a következő tájékoztatást nyújtja: a) az oklevél-sorozat bemutatása előtt felvázolja Erdély politikai és vallási helyzetét abban az időben, amikor a jezsuitarend erdélyi útjára indul; érzékelteti, hogy mi módon török három részre a török szultán, a két, csaknem egy időben választott, majd megkoronázott magyar király idejében Európa addig egyik leghatalmasabb országa, az alkotmányos magyar királyság; szemlélteti, hogy eme politikai változások előtti egységes államvallással is rendelkező országban az új vallás milyen eredményeket ért el. b) A katolikus restauráció élen Báthory István áll, ki katolikus vallásában állhatatos, jogot és szabadságot követel a katolikus vallásnak; megkísérli a katolikus hierarchia visszaállítását, és céljainak keresztülvitelére a jezsuitákat szemeli ki. c) Az

első erdélyi jezsuita misszió története tárul fel: az első kísérlet nem sikerül, a császár megakadályozza, hogy jezsuiták Ausztriából induljanak az erdélyi misszióba. Az erdélyi misszió tehát Lengyelországból indul, megérkezik, és Kolozsvárott életre hívja intézményeit és kollégiumában apostoli küldetés-tudattal kezdő működését. *d*) Sok szó esik a XIII. Gergely pápa által Rómában alapított Collegium Hungaricumról, melyet magyar papképzés céljára szántak, de megtudjuk azt is, hogy rövid működési idő után, tengeri támadás miatt, a hallgatók kérés tiltakozása ellenére miként alakult Collegium Germanicum et Hungaricum-má a régi magyar gyökerű római intézmény. *e*) Az oklevelek leírása; a mű nyomtatott forrásainak mutatója; összefoglaló jegyzetek és „Errata” címek mutatják a mű tartalmát. Ezután az oklevelek mutatója következik, amely szerint 248 oklevél kerül bemutatásra, az „Appendix” egy, és a „Supplimentum” egy oklevelével együtt 250.

Imponáló a 250 *rendi oklevél* kétségtelenül hiteles anyaga, mely az eredeti forrásból került közlésre. Az 1571-től 1580-ig eltelt kilenc év alatt kelt az 549 kis folio-oldalt betöltő szöveg, legnagyobb részében latin, kisebb részében olasz nyelven. Az első kötet oklevelei Magyarország nyugati felében, a *Nagyszombatban* létesített tragikus sorsú első jezsuita kollégium történetével és abban az elsőrendű szerepet vívó Oláh Miklóssal kapcsolatosak. Eme második kötetben az oklevelek legnagyobb számban Magyarország keleti részéről, Erdélyről szólnak, mely terület félezer évnél hosszabb időn át Magyarország szerves része volt. Az események helye itt *Kolozsvár* és a történések főszereplője, középpontja Báthory István erdélyi fejedelem (1571—1575), a későbbi lengyel király (1576—1586). Az ügyek rendezője, sugalmazója és irányítója, a legfontosabb oklevelek szinte könyvszámba menő írója Szántó (Arator) István magyar jezsuita.

Az általános bevezetőben a szerzők az oklevelek és a történettudomány alapján Erdély történetének rövid részét mondják el a mohácsi csatavesztéstől Báthory István lengyel királysága idejéig.

A kötet további okmányanyaga ez idő alatt Rómában életre hívott Collegium Hungaricum ügyét tárja fel, majd annak beolvasztását a Collegium Germanicum et Hungaricum nevű intézménybe. Rómában magyar kollégium felállítására azért van szükség — írja Szántó —, mert Magyarországon alig maradt néhány város régi hitében, és így papságot nem nevelhet. Magyarország eddigi tetteivel méltóvá vált a pápa közvetlen segítségére. Magyarország teljes történelmét, földrajzát, Rómával való közvetlen kapcsolatát, ott levő javait meglepő tájé-

kozottsággal teszi szövé. Fáradhatatlan levezetésének eredményeként 1579. január 24-én megnyílik Rómában a Collegium Hungaricum mintegy tíz taggal, de a Pálos-rend tíz támadása eredményeként rövid működés után a németekkel közös intézménnyé alakul. Szántó (Arator) István a dunántúli Devecserben 1540 körül született. Atyját gyermekkorában elveszítette, anyját a törökök hurcolták el. Bátyja nevelteté Pápán, majd Nagyszombat környékén. Tanulmányai alapján Rómába jut és 1561. február 19-én a jezsuita rendbe lép. A latin nyelven kívül a magyar, cseh, lengyel, német, és olasz nyelvet ismeri. Irodalomban és filozófiában járatos. A római—bécsi—kolozsvári jezsuita kollégiumokban nagy tevékenységet fejt ki. Írásaiban kéréseit, javaslatait, terveit az egész magyar történelemmel, földrajzzal, jogalkotással támasztja alá. Erdélyben számba véve a nyomtatott katolikus magyar könyveket a roffensis (Rochester)-i püspök: S. Johannes Fisher magyarra fordított imádságait látta, melyet se Szabó Károly, se Sztripszky nem említ. Mikor Báthory Istvánt török kapcsolataért támadások érik, Szántó európai katolikus nagy nevek hosszú sorát említi, kik Báthory előtt kapcsolatban állottak a törökök-l. (Szántó István munkásától Olmützben, 1612. július 3-án fejezte be.)

A kötet 250 okmánya tökéletesen tisztázza, hogy miként válik valóra Báthory István restaurációs terve Kolozsvárott, a jezsuita rend 12 tagjának beérkezésével. Első alapító levele — melyet faksimilében is közöl — a ferencesek házából megalapítja a Jezsuita Kollégiumot és kolostort Kolozsvárott. A kollégiumnak egyetemi kiváltságokat ad. A testvéreknek minden humán tárgyat taníthatniok kell; hittudományt majd csak akkor, ha a kezdő intézmény teljes egyetemmé bővülhet.

Ez a kötet azokat az okmányokat is közli, amelyek a Veress Endre: Báthory István levelezése I—II. című könyvből kimaradtak. Ezek itt a 4., 25., 44., 52., 58., 64., 77., 109., 111., 112., és 143. számú oklevelek.

A kötet értékét és hitelét rontja, hogy a 31. számú okmány csonkán kerül bele, s az oldalszámozás is hibás, amennyiben az 54-es oldalszámozás a 179 szám követi; azután 56. és 57., majd a 190. szám. Ezután az 59. számtól tovább hibátlan. Szóvá se tennők a hibákat, ha a lapok szövegét olvasni lehetne, de két egymásra nyomott szöveg olvashatatlan. A félbemaradt 31. számú okmányt a 104. számú oklevél követi, melynek szövege a saját helyén is ismételtelen szerepel. Az 59—61 lapokon cím és szám nélküli dokumentum 153 sora áll. Mindezeket az „Errata” nem említi.

Domokos Pál Péter